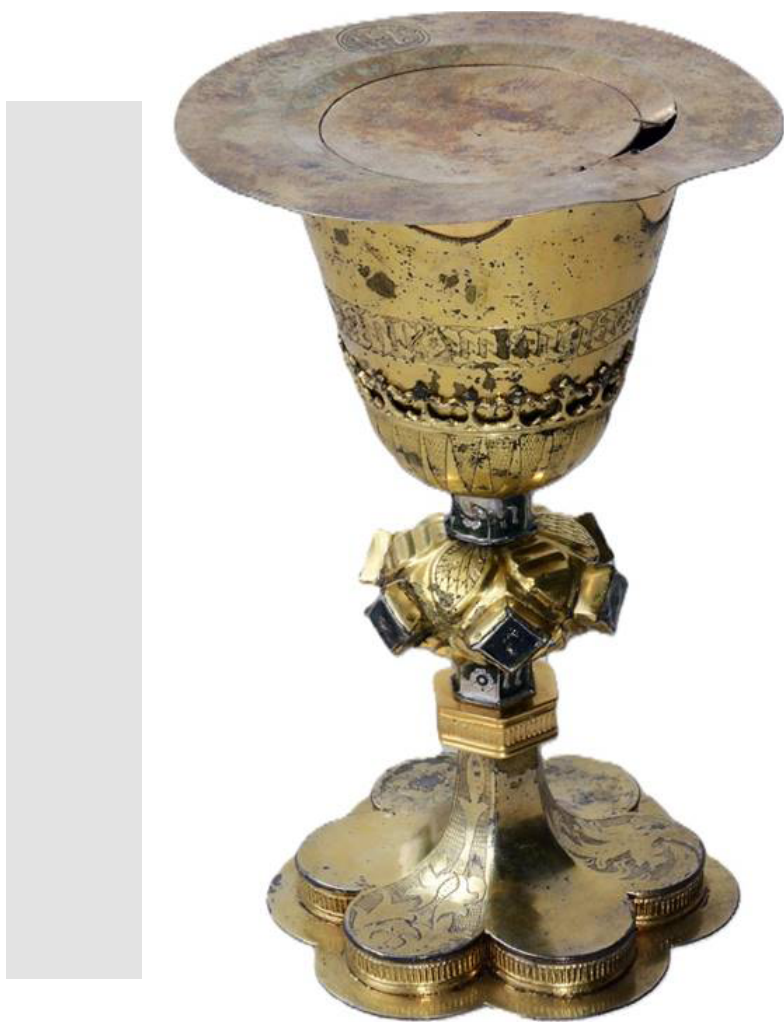

Aranyozott vörösréz kehely és paténa, Zubogy, 15. század.
TIREK Tud. Gyűjt. Múzeum, ltsz.: F.1979.10.1-2.

P. Kusnyír Éva

„AZ ÚR VACSORÁJÁHOZ VALÓ
ASZTALON...”

GYÜLEKEZETI KORKÉP A GÁLYARABSÁG IDEJÉBŐL AZ ÚRASZTALI FELSZERELÉSEK TÜKRÉBEN

A gályarabsághoz kötődő, írott történeti források egyre jobban hozzáférhetővé válnak, ezáltal erősítve a gályarabság emlékezetét. A gályarab prédikátorokhoz köthető tárgyi emlékek azonban csak szórványosan, közvetve maradtak, maradhattak fenn. Ezek elsősorban azoknak az eklézsiáknak az úrasztali tárgyai lehetnek, amelyekben a Pozsonyba idézett, majd gályarabságra ítélt prédikátorok szolgáltak. Egy református gyülekezet életének és történetének fontos részét képezik a mindenkori úrasztali felszerelések. A tárgyak mennyiségéből és minőségéből az adott eklézsia működésére vonatkozóan számos következtetést vonhatunk le, sok esetben pedig a tárgyak hiánya is rendkívül beszédes lehet. A 17. századi vizitációs jegyzőkönyvekben az egyházlátogatást végzők kitértek a gyülekezetek úrasztali felszereléseinek általában rövid, leltárszerű leírására is. Az úrasztali felszereléseknek, *klenódiumok*-nak fontos szerepük volt annak jelzésében, hogy a sákramentumok, a keresztség és az úrvacsora kiszolgáltatása a hitelveknek megfelelően történt-e. Amennyiben a meglátogatott egyházközség felszerelése hiányosnak bizonyult, kötelezhették a megfelelő tárgyak beszerzésére. Az úrasztali felszerelések összessége így az adott gyülekezet állapotának, növekedésének vagy stagnálásának is jelzője. Mindezek által egy sokrétű korképet tudunk megrajzolni a gályarabság korszakának református gyülekezeteiről.

Az 1670 és 1680 közötti *gyászévtized*nek református tárgyi kultúrákon is erős lenyomata maradt, különösen a Tiszáninneni Református Egyházkerület területén. A régió reformátusságának nagy patrónusai, I. Rákóczi György és

Lorántffy Zsuzsanna elvesztésével, illetve a Rákóczi család konvertálásával megnehezedett a sorsa. *Czeglédi István* (1620–1671) kassai prédikátor 1663 júliusában, Kassán kelt *Barátsági dorgálás* című könyvével indította el azt a kilenc iratból álló sorozatot, amelyet a szakirodalom *kassai hitvitának* nevez.¹ Művében Czeglédi Pázmány Péter *Bizonyos okok* című írására válaszolt, amelyben Pázmány Poppel Évát igyekezett meggyőzni, hogy hagyja el református hitét. Az analógia egyértelmű volt: a konvertálás témája 1661-ben, Báthory Zsófia rekatolizálásával aktuálissá vált.² A kassai református egyházat a Rákóczi család rekatolizálása érzékenyen érintette, hiszen a gyülekezet korábbi patrónusait veszítette el személyükben. Czeglédi ezért művében a patrónusok és hívek megerősítését célozta, ez pedig az ajánlásban is követhető. A fejedelmi pár halálával a magyar református egyház történetének egy virágkora zárult le. Fiuk, II. Rákóczi György (1621–1660) halálával annak özvegye, Báthory Zsófia (1629–1680) rekatolizált, és üldözni kezdte a birtokain élő protestánsokat. Mi sem mutatja jobban az üldöztetés mértékét, mint hogy a pataki Kollégium tanárainak és diákjainak is el kellett hagyniuk a Kollégium ősi fészket, ahová csak 1703-ban térhettek vissza. Ebben az időszakban kiemelten fontos szerep jutott az eklézsiák tagjainak, köznemeseknek és polgároknak a gyülekezetek támogatásában és védelmében. Az eklézsiák tárgykultúrájában ezt az ón használatának terjedésében figyelhetjük meg, a korábbi, főnemesek által adományozott ötvösművek helyett.

A Borsod-Gömöri Református Egyházmegyéhez tartozó *Zubogyi Református Egyházközség* hívei is aktívan kivették részüket evangélium szerint reformált hitük védelmében, és gályarabságra ítélt lelkészüik távollétében is őrizték a két szín alatti úrvacsora kiszolgáltatásához szükséges felszereléseket, klenódiumokat. Lelkipásztoruk, *Szalóczi Mihály* (1626–1681) feltehetően az abaúj-tornai Szalóc településről származott, ahol alsóbb iskoláját is végezte, majd 1646. január 29-én beiratkozott a pataki kollégiumba. Hollandiai peregrinációját követően 1665–1668 között Sajószentpéter, 1669-ben Szögliget, majd 1674-től Zubogy református lelkésze volt, illetve 1665-től esperes is. 1674-ben társaival együtt Pozsonyba idézték, ahol a véstörvényszék után egy hetet töltött fogságban, majd Lipótvárra vitték, ahol tíz hónapig volt börtönben. Ezt követően adták el gályára, így először az Adriai-tenger partján található Pescara városában töltött három napot, ahonnan Nápolyba vitték. Tíz hónapot töltött gályarabságra ítéelve, míg végül 1676. február 11-én megszabadulhatott.³ Háromszáz évvel később, 1978-ban ásatásokat végeztek a zubogyi műemlék református templomban, amikor a feltárást végző régészek egy nagy méretű cserépedényben tárgyakat és azokkal együtt elrejtett pénzérméket találtak. A

¹ MARTIS Zsombor: Protestáns mitizáció Czegldi István Barátsági Dorgálás című művében, in KÁDÁR Zsófia – KÖKÉNYESI Zsolt – MITROPULOS Anna Diána (szerk.): *KoraiújkorÁSZ. Koraiújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola – Komáromi Nyomda Kiadó, 2014, 89–104, 90.

² Uo., 91.

³ Szalóczi B. Mihály (1626 – 1681e), *galyarabok.drk.hu*, URL: <https://galyarabok.drk.hu/szaloczi-b-mihaly/> Utolsó letöltés: 2025. 08. 27.

tárgyak tisztításakor egy aranyozott vörösréz kehely bontakozott ki, vésett díszítéssel, hatkaréjos talppal, nóduszán virágdíszekkel. A földre nagy gondossággal elrejtett tárgy egy 15. századi gótikus kehely volt, a hozzá tartozó kenyérosztóval, paténával együtt. A kehely feltehetően nemesi donációként került a gyülekezet tulajdonába. Az 1665-ös vizitáció idején „a Sakramentomhoz való eszközök Zubogyon: Egy ón kanna. Egy réz pohár. Egy abrosz. Egy keszkenő.” voltak.⁴ Az 1669-es vizitáció során is említene a gyülekezet úrasztali felszerelése között egy *réz poharat*.⁵ A leletegyüttesben talált pénzérmék vizsgálata megerősítette azt a feltevést, miszerint a zubogyi gyülekezet tagjai lelkészük fogása idején, 1674 körül rejtették el az értékes úrasztali felszerelést. A későbbi idők a zubogyi templomot is erősen megviselték, így 1700-ra csaknem teljesen rommá lett. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy a klenódiumok több évszázadon át a földben maradtak elrejtve. A gótikus aranyozott vörösréz kehely⁶ a Sárospataki Református Kollégium gályarab-kiállításán látható mentók egyike.

A zubogyi eklézsiának a 17. században filiája volt *Felsőkelecsény* egyháza is, így Szalóczy Mihály ott is szolgált. Az 1665-ös vizitációkor Felsőkelecsényben a következő felszerelésekkel szolgáltatták ki a sakramentumokat: „Egy ezüst pohár. Egy bádog palack. Egy abrosz. Egy keszkenő.”⁷ Az 1669-es vizitációkor is említik az *ezüst poharat*.⁸ A felsőkelecsényi gyülekezet fennmaradt tárgyai között találunk egy aranyozott ezüst

Aranyozott ezüst kehely, Felsőkelecsény, 17. század. TIREK Tud. Gyűjt. Múzeum, ltsz.: F.1962.45.

⁴ DIENES Dénes (szerk.): „A Tanító dicsértetik Hallgatóitól mindenekben.” *Református egyházlátogatás a Borsod-Gömör-Kishonti Egyházmegyében 1665, 1668, 1669*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, *Acta Patakina XIII*, 2003, 42.

⁵ Uo., 117.

⁶ Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Leltári szám: F.1979.10.1-2.

⁷ DIENES: i. m., 42.

⁸ Uo., 117.

öntött kelyhet, domborított és vésett díszítéssel, felirattal. A kehely hengeres kuppáján liliom, tulipán, négyszirmú virág és nárcisz látható, talpán hasonlóan virágok és levelek. Bár jelzés nem található rajta, stílusából és kialakításából arra következtethetünk, hogy a 17. század második felében készült. 1758 januárjában az addigra önálló anyaegyházzá növekedett Felsőkelecsényben történt egyházlátogatáskor az *Utensilia Sacra* jegyzőkönyvi pontot így kezdték: „Vagyon egy talpas, kívül-belül aranyas, hólyagos, virágokkal cifrázott ezüst pohár.”⁹ Az egyházlátogatók leírása egybeesik a fennmaradt kehely leírásával. Fontos adat továbbá, hogy ismét *pohárként* hivatkoznak a kehelyforma tárgyra. Mindezek alapján valószínűsíthetjük, hogy a felsőkelecsényi egyház fennmaradt 17. századi kelyhe 1665-től már bizonyosan a gyülekezet tulajdonában volt, tehát Szalóczi Mihály is használhatta azt az úrvacsora kiszolgálásakor. Egyetlen fontos adalék azonban további kérdéseket vet fel a tárgy kapcsán. A kehely alján található, utólag bevéssett felirat, mely a következő: „*Kelececi Ecclesia pohara, Ao 1701.*” Tekintve, hogy más ezüstpohárral vagy kehellyel nem találkozunk az egyházközség történetében, valószínűsíthetjük, hogy a bevésés későbbi. Feltehetően egy tulajdonjog körül kialakult helyzetet tisztáztak vele, amely lehetett felekezetek közötti kérdés, vagy a gyülekezet anyaegyházzá válásakor a különállás megerősítése.

Érdekes azoknak az elsősorban gömöri területeken lévő kisebb, falusi gyülekezeteknek a vizsgálata is, melyek prédikátorait gáyarabságra ítélték. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház területén fekvő Balog, Abafalva, Csoltó, Dobóca, Felsővály, Harmac, Hanva, Naprágy, Rimaszécs, Rimaszombat, Sajókeszi, Simonyi, Szkáros, Tornalja és Zsíp református gyülekezeteiről általánosságban elmondható, hogy legalább egy, de jellemzően több filiával rendelkeztek a 17. században. A gyülekezetek lelkészeinek és tanítóinak Pozsonyba idézése tehát egy teljes régió vallásgyakorlására volt hatással. Rimaszombatot és a fejlett Szkárost kivéve homogén arculatot mutat az eklézsiák klenódiumállománya is. Ezek rétegzettsége jellemzően a következőképpen tevődött össze a korszakban: majdnem minden gyülekezet rendelkezett egy valószínűleg patrónusi adományból származó, hol mívés, máshol kevésbé mívés ötvösmunkával, kehellyel vagy pohárral, esetenként tállal is. A legtöbb eklézsia ónból készült tányért használt az úrvacsorai kenyér kiszolgáltatásához, és egy ón bortartó kannát a borhoz. Ahol volt külön kereszttelőkancsó, az jellemzően szintén ónból készült, kisebb méretű darab volt. Jellegzetes példája a leírtaknak a zsiپی eklézsia felszereléseinek listája 1665-ből: „Egy ezüst tányér. Egy ezüst pohár, mind kívül-belől aranyas. Egy ón tál. Egy kanna, Úr vacsorájához való. Egy kereszttelő kanna is vagyon.”¹⁰ Az ón jellegzetes alapanyaga volt a 16–18. századnak, melyből egyaránt készültek nemesi udvarok, polgári háztartások és jobbágycsaládok asztalainak felszerelése: tálak, kannák, kelyhek és poharak. Ezek az ezüstös fényű tárgyak olyannyira kedveltek voltak, hogy méltán nevezték az ónt a *szegények ezüstjének*. A legkorábbi levéltári adatok a hazai

⁹ DIENES Dénes (szerk.): „Isten Anyaszentegyházának emlékeztire...” *Református egyházlátogatás a Borsod-Gömör-Kishonti Egyházmegyében 1753-1759, 1764*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, *Acta Patakina VIII*, 2001, 159.

¹⁰ DIENES: „*A Tanító dicsértetik...*”, 21.

önöntésre vonatkozóan a 15. századból származnak, ahol a források *kannagyártó*ként hivatkoznak az önöntő mesterekre.¹¹ Az első önöntő mesterek Budán, Kassán, Bátfán, Pozsonyban, Eperjesen és Brassóban működtek.¹² Regionálisan, a tiszáninneni egyházvidéken jellemzően kassai, eperjesi és bártfai mesterek munkáival találkozunk. Az ónedények keletkezésére és származására a tárgyakon látható mester- és városjegyekből következtethetünk. Az ónt alapanyagként sosem önmagában használták: mindig ólommal ötvözték. Tekintve, hogy az ólom mérgező tulajdonságú, az ötvözésnél különös figyelmet fordítottak az arányokra.¹³ Az ón könnyen megmunkálható, ugyanakkor sérülékeny anyag volt, így ritkán találkozunk teljesen ép óntárgyakkal. A sérült, horpadt kannákat, kelyheket és tálakat új edények öntéséhez használták a mesterek.

Az 1665-ös vizitáció idején *Abafalvának* leányegyháza volt Bánréve. Az egyházak lelkésze ekkor *Szendrei György* (1626–1675) volt, akiről valószínűsíthetjük, hogy azonos a később balogi esperes-lelkészként gályára ítélt prédikátorral. Szendrei György „lelkészt dicsérik a hallgatók” 1665-ben.¹⁴ Az egyház úrasztali felszerelése azonban elég hiányosnak bizonyultak, ugyanis mindössze „egy ezüst-aranyas talpas pohár, hat tallér ára, egy abrosz, kék pamuttal szőtt, egy keszkenő, egy láda a collectaért”¹⁵ állt a gyülekezet rendelkezésére. Néhány évvel később, 1668-ban ez az állomány kiegészült egy óntányérral is, amit feltehetően az úrvacsorai kenyér kiszolgáltatásához használtak.¹⁶ A lelkész és a gyülekezet viszonya rendezettnek tűnik a vizitációs jegyzőkönyv alapján, a tényleges javadalmi tételek mellett a hívek „szántanak 12 szapu búza alá való földet. Réjtét megkaszálják, szénáját behordják.”¹⁷ Abafalva lelkésze 1674-ben *Gömöri Kanta Pál* (?–?) volt, akinek életéről kevés adattal rendelkezünk. Nem találjuk a Patakra beiratkozott diákok között, csak hollandiai peregrinációjáról tudunk, illetve arról, hogy Buccariban adták el gályarabnak.¹⁸

Balog (Alsó- és Felsőbalog, jelenleg Nagybalog) település ekléziájának összesen hét filiája¹⁹ volt 1665-ben. Lelkésze ekkor Bátori Jeremiás, a gyülekezet tanítója pedig Korponai András volt. Értesülünk róla, hogy „mindenki dicséri a lelkész életét, tanítását és erkölcsét”, különösen amiatt, mert „jól tanította *ökigyelme* eddig s nagy szorgalmatosan a leányokat is”.²⁰ A vizitáció idején az eklézsia felszerelése, vagyis „a

¹¹ P. SZALAY Emőke: *Református egyházművészet*, Debrecen, Kapitális Nyomda, *Magyar Református Egyház Javainak Tára*, 2012, 61.

¹² Uo.

¹³ NÉMETH Gábor: Felső-Magyarország ónművészete a XVI-XVII. században, *Művészettörténeti Értesítő*, 30. évfolyam, 1981/3, 171–187, 171.

¹⁴ DIENES: „A Tanító dicsértetik...”, 23.

¹⁵ Uo., 24.

¹⁶ Uo., 79.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Gömöri Kanta Pál (?–?), *galyarabok.drk.hu*, Utolsó letöltés: 2025. 09. 10.

¹⁹ „*Filiales Pádár, Perjése, Meleghegy, Peszéte, Puszta Falu és Bakt s Traja.*” DIENES: „A Tanító dicsértetik...”, 18.

²⁰ Uo.

Sakramentomhoz való edények: Egy ón kanna. Egy ezüst pohár. Egy aranyas abrosz. Egy aranyas keszkenő” voltak.²¹ Az 1668. szeptember 17-én tartott vizitációkor már a fent említett Szendrei György az eklézsia lelkésze, és „a hallgatók dicsérik egész családjával együtt, mind életét, mind erkölcsét. Ő is hasonlóan dicséri a hallgatókat.”²² Három év leforgása alatt a gyülekezet felszerelése a következőkkel bővültek az 1665-ös állapotokhoz képest: „Egy fehér abrosz és egy keszkenő. Vagyon egy ón tányér. Vagynak ismét 3 más aranyas kendők. Selymesek is vagynak hármak.”²³ A gyors ütemű gyarapodás egy aktív gyülekezeti közösséget feltételez. A leírásban szereplő óntányér beszerzése ez esetben is az úrvacsora illendőképpen való kiosztása miatt volt szükséges. A nagybalogi egyházközség fennmaradt klenódiumai között kettőt találunk, amelyek a 17. századtól folyamatosan a gyülekezet tulajdonában voltak. Az 1665-ben is említett ón bortartó kanna, illetve az 1668-ban említett ón kenyérsztó tányér már Szendrei György gályarab prédikátor balogi lelkészsége idején is a gyülekezet felszerelése voltak. Szendrei György lelkész, 1668–73 között esperes az abaúji Szendrőből származott. Iskolája nem ismert, hollandiai peregrinációját követően Tállya, Abafalva, majd Nagybalog lelkésze volt. 1675. február 19-én Buccariban halt meg.²⁴ Halála előtt írta az *Életemnek végestvéjén* kezdetű szöveget, amely énekelhető a 36. zsoltár dallamára.²⁵

Hasonlóan más gömöri egyházakhoz, a *szkárosi* eklézsiahoz is több, pontosan négy filia tartozott a 17. században.²⁶ Úrasztali felszerelések tekintetében a szkárosi eklézsia anyaegyházként azonban messze meghaladta a környező falvakat. Az 1665-ös vizitáció során a következő felszerelések kerültek feljegyzésre: „Két szőnyeg, egyik a prédikáló széken, másik az Úr vacsorájához való asztalon. Vagyon négy abrosz. Egy ezüst pohár, aranyas a széli kívül. Egy ezüst tányér, aranyas. Négy kendő, aranyas hárma, egyik török varrásos.”²⁷ Feljegyezték továbbá, hogy „conferált Szatmári Miklós uram egy könyvet is az Ecclesia számára. In folio Mai. Opera Theologica Magni Reformatoris Johannis Calvini.”²⁸ A 17. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvek elvétele ugyan, de tartalmazznak az egyes gyülekezetek könyvtárára vonatkozó értékes adatokat, melyeket érdemes lenne átfogóan vizsgálni. Ritka példa, de a vizitációt végzők feljegyezték, hogy „a Parochiában való két házban vagyon két asztal”.²⁹ Erre azért lehetett szükség, mert az asztalok a lelkész lak szobáinak állandó berendezését, ezáltal az eklézsia, és nem a mindenkori lelkész tulajdonát képezték. A szkárosi ek-

²¹ Uo., 19.

²² Uo., 95.

²³ Uo.

²⁴ Szendrei György (1626 – Buccari, 1675. febr. 19.), *gályarabok.drk.hu*, Utolsó letöltés: 2025. 09. 10.

²⁵ Rácz Károly: *A pozsonyi vésztörvényesség áldozatai 1674-ben*, Második, bővített kiadás, Lugos, Traunfellner Károly Könyvnyomdája, 1899, 194.

²⁶ „Visnyó, Felfalu, Alsó Falu, Raás.” DIENES: „A Tanító dicsértetik...”, 26.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo., 27. Lásd: *Johannis Calvini Opera omnia theologica in septem tomos digesta*, Genevae, apud Johannem Vignonem, Petrum & Jacobum Chouët, 1617.

²⁹ Uo.

lézsia szintén a dinamikusan fejlődő gyülekezetek közé tartozott a 17. században, hiszen 1668-ra már két ezüst pohár, „négy abrosz, hét keszkenők” voltak a korábban meglévő felszerelések mellett, valamint „egy fekete láda és egy perselyke”.³⁰ Megjegyzik továbbá az egyházlátogatók, hogy „a Rási Ecclesiában is vagyon egy pohár ezüst, a széli aranyas”.³¹ Alsó- és Felsőrás eklézsiai leányegyházai voltak ekkor Szkárosnak. Napjainkban is a felsőrási egyházközség tulajdonában van egy talpát és száját kivéve teljes testén poncolt, kisméretű ezüstpohár, melynek pereme, vagyis széli aranyozás nyomait viseli.³² A „B KE” vésett felirattal ellátott pohár jelzései alapján a 17. század közepén készült Jacobus Ramsler munkájaként Besztercebányán.³³ Bár források hiányában egyértelműen nem igazolható, hogy a gyülekezet pohara egyezik az 1665-ben leírt darabbal, tulajdonságai alapján valószínűsíthetjük.

Ahogy fentebb olvashattuk, Szkárosról anyaegyházként jelezték az egyházlátogatáskor, hogy „a templomban két szőnyeg”³⁴ is van. A különféle szőnyegek használatát jellegzetes volt a gömöri gyülekezetek templomaiban. A felsővályi eklézsia 1665-ös és 1668-as vizitációja során is feljegyezték, hogy található „egy szőnyeg a prédikáló széken”.³⁵ Tornalján, ahol 1665-ben Gömöri Kanta Pál volt a rector, szintén volt „egy szőnyeg a prédikáló széken”,³⁶ ahogyan Zsip református gyülekezetében is.³⁷ A dobócai egyházközség leányegyházában, *Martonfalván* is használtak egy szőnyeget, ennek pontos funkcióját azonban nem jegyezték fel.³⁸ A Tiszáninzeni Református Egyházkerület Borsod-Gömöri Egyházmegyéjében található *tiszatarjáni* egyházközség tulajdonában is volt egy szőnyeg, melynek funkciója szintén ismeretlen maradt.³⁹ Tekintve, hogy a felsorolásban utána egy úrasztali terítő következik, elképzelhető, hogy az úrasztalán használták. *Rimaszombat*, amely a 20. században a gályarabkultusz gömöri központjává vált, több típusú szőnnyel is rendelkezett a 17. században. „A prédikáló széken két skarlát szőnyeg. Az Úr asztalán egy Persiai szőnyeg, a Prédikátorok széken egy közönséges szőnyeg. A temetőben halotti alkalmatossággal, amelyet hordoznak, egy szőnyeg.”⁴⁰ Rimaszombat városának, egykori vásáros helyként több lehetősége volt a különféle szőnyegek beszerzésére, mint a környező gömöri falvaknak, ugyanakkor az ízlés formálásában is szerepe lehetett. Takács Béla a 17. századra teszi a török szőnyegek és hímzések református templomokban való elterjedését. A

³⁰ Uo., 93.

³¹ Uo., 26.

³² P. SZALAY Emőke: „Az Írás ivóeszközeiről beszél...”, III. kötet, XVI-XVII. századi sima, cápás, gyapjas és talpas poharak a felvidéki, kárpátaljai, tiszáninzeni és tiszántúli református egyházközségekben, Debrecen, Kapitális Nyomda, 2019, 11–12.

³³ Uo., 12.

³⁴ DIENES: „A Tanító dicsértetik...”, 93.

³⁵ Uo., 25.

³⁶ Uo., 22.

³⁷ Uo., 21.

³⁸ Uo., 100.

³⁹ Uo., 44–45.

⁴⁰ Uo., 18.

*persiai szőnyeg*nek több típusát is használták egyházi és világi célokra egyaránt, ezek lehettek vadászjelenetes, állatalakos vagy növényi ornamentikával ellátott darabok.⁴¹ A század elejéről fennmaradt piaci árszabásokból értesülünk róla, hogy egy perzsiai skarlát szőnyeget 16 forintért lehetett megvásárolni. A török hímzésű terítők nem szerepeltek az árszabásokban, hiszen a méret, a hímzés és a díszítmény függvénye volt a késztermék ára.⁴² Török hímzésű terítő volt 1665-ben például a szkárosi gyülekezet textíliái között: „Négy kendő, aranyas hárma, egyik török varrásos.”⁴³ Kisebb méretű, négyszögletes kendőket vagy keszkenőket majdnem minden gömöri gyülekezetben találunk. Az 1665-ös vizitáció során Zsipen volt egy „keszkenő, aranyas”,⁴⁴ Tornalján szintén egy keszkenő,⁴⁵ ahogy Simonyiban is volt két keszkenő.⁴⁶ Felsővályban 1665-ben összesen öt „kendők, aranyasok”⁴⁷ voltak. A kendők úrasztali használata mellett fontos kitérni a nagyobb méretű abroszokra is. A zsipei eklézsiának 1665-ben tulajdonában „vagyon két abrosz, asztalra való, egyik aranyas, másik fejr”.⁴⁸ Tornalján három abroszt találunk a forrásokban,⁴⁹ Felsővályon pedig kettőt 1665-ben.⁵⁰ A filiákban is találkozunk abroszokkal, például a rási ekléziában.⁵¹ Az abroszok egyik jellegzetes típusa a krakkai abrosz, amely a 18. század végéig volt kedvelt darabja a református templomok textíllományának. 1668-ban Harmacon volt „két abrosz, egyik varrott, másik Krakкаи”.⁵² A Tiszáninneni Egyházkerület gömöri területén található gyülekezetekben is használták ezt a textíliát. Tiszatarjánban összesen volt „négy abrosz, egyik Krakкаи, másik veres fejtős, kettei köz”,⁵³ és Felsőkelecsényben is találunk egy ilyen típusú terítőt.⁵⁴ A 17. századi szövegekben az abroszként említett terítők jellemzően mindig nagyobb méretű terítőkre utalnak. Ezt támasztja alá a krakkai abrosz kifejezés is. Hazánk területén már a 15. századtól használatban voltak a damaszt szövésű krakkai abroszok. Az elnevezés a lengyel textilművesség központjára, Krakkóra utal. A krakkai abroszok mintásan szőtt fehér abroszok voltak, melyeket a gyülekezetek a templomi úrasztala alsó takarójaként használtak, azok nagy mérete miatt.⁵⁵

⁴¹ TAKÁCS Béla: *Református templomaink úrasztali terítői*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1983, 126.

⁴² Uo., 117.

⁴³ DIENES: „*A Tanító dicsértetik...*”, 26.

⁴⁴ Uo., 21.

⁴⁵ Uo., 22.

⁴⁶ Uo., 13.

⁴⁷ Uo., 25.

⁴⁸ Uo., 21.

⁴⁹ Uo., 22.

⁵⁰ Uo., 25.

⁵¹ Uo., 26.

⁵² Uo., 103.

⁵³ Uo., 44–45.

⁵⁴ Uo., 117.

⁵⁵ TAKÁCS: i. m., 13.

Jól mutatja a prédikátorok beidézését követően kialakult pánikot a szintén borsodi területen fekvő, már említett Tiszatarjáni Református Egyházközség példája is. 1898-ban Édes Vince lelkipásztor a gyülekezet történetére vonatkozó kérdőíves felmérésben a következőket írta levéltári anyagaikról: „Az egyház levéltárában csupán 1787-től vannak jegyzetek. Szeremlei Cs. János⁵⁶ előtti időkből egyáltalában semmi adat nincsen. Jelzette már Szeremlei Cs. János, hogy azok vagy elvesztek, és jelzem én, jelenlegi lelkész, Édes Vince, hogy egykori lelkészének, Barsi Jánosnak 1674-ben a vésztörvényszék elébe idéztetése alkalmából vagy óvatosságból elrejtettek s úgy elvesztek, vagy a hatalom által erőszakosan megsemmisítettek.”⁵⁷ Az 1674-ben Pozsonyba idézett Barsi János 1657-ben subscribált a Debreceni Református Kollégiumban, ahonnan Madára ment rektornak,⁵⁸ majd Tiszatarján lelkésze lett. A 17. század második felében a Török Hódoltság területén fekvő Tiszatarján lelkészét nem találjuk a gályára küldött prédikátorok között. Ennek egyik oka lehet, hogy a törökök nem engedték a hódoltsági területekről Pozsonyba a református prédikátorokat. A hódoltsági területen fekvő tarjáni eklézsia fejlettségéről tanúskodik úrasztali és egyéb felszereléseinek az 1665-ös egyházlátogatáskor készített listája. „Egy ón kanna, másfél iccs. Két ezüst poharak, egyik kehelyforma, másik czapa. Két ón tányérok, négy abrosz, egyik Krakкаи, másik veres fejtős, kettei köz. Négy kendő, egyik aranyas, csillagos, kettei feketével varrott, negyedik elegyessel varrott. Egy cserép, ón fedeles korsócska, kereszteléshez való. Egy ónnal futtatott réz medence. Három könyv: Egy Bessaeus, Praxis Pietatis, Magyar Biblia. Vagyon egy Impressum is. Egy szőnyeg. Ismét egy selyem atlasz, Úr asztalára való. Egy iccs ón kanna.”⁵⁹ Emellett értesülünk róla a vizitációs jegyzőkönyvből, hogy „három könyv: egy Bessaeus, Praxis Pietatis, Magyar Biblia, vagyon egy Impressum is”,⁶⁰ vagyis a bibliák mellett egy nyomtatott gyülekezeti énekeskönyv is volt a gyülekezet tulajdonában. Összevetve a környező gyülekezetek korabeli felszereléseinek mennyiségével és minőségével azt találjuk, hogy a tiszatarjáni eklézsia jóval fölötte volt azoknak. Az említett 1898-as kérdőíves összeírásban találunk még egy érdekes tételt: a *Confessio et expositio fidei Christianae, az-az az keresztyeni igaz hitről való vallás-tétel* című, fordításban 1616-ban Debrecenben megjelent kötetet. A műről megjegyzi a kérdőívet kitöltő lelkész, hogy első lapján Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony donációs bejegyzése olvasható 1655-ből. A donációról valószínűsíthetjük, hogy a kötet az eklézsia egyik, valószínűleg Patakon tanult lelkészének a tulajdonában lehetett. Arról, hogy fennmaradt-e az említett kötet, nem rendelkezünk információval. A tiszatarjáni egyházközség

⁵⁶ Szeremlei Cs. János 1784-től volt Tiszatarján lelkésze.

⁵⁷ *Adalékok a Tiszáninneni Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez a Tiszatarjáni Egyházközségből*, Jelzet: SRKL DCXXXI./74.140./759.-B./42.

⁵⁸ ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás, szerk. LADÁNYI Sándor, Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977, 50.

⁵⁹ DIENES: „A Tanító dicsértetik...”, 44–45.

⁶⁰ Uo., 45.

Habán úrasztali korsó, Tiszatarján, 1692.
TIREK Tud. Gyűjt. Múzeum, ltsz.: F.1986.55.

1898-as leltárában szerepel „egy használaton kívüli kőedény”, amelyen „míves czifrázatok közt egy csizma, női czipő, metszőkés” látható, „a körírás Mathias Launyar 1692”.⁶¹ Az egykor úrasztali korsóként szolgáló tárgy történetében számos érdekességgel találkozunk. A korsó habán munka, és eredetileg egy csizmadia céh korsója volt, feltehetően a 18. század folyamán kerülhetett a tiszatarjáni gyülekezet tulajdonába.⁶² A korsó ónból készült fedelére ültetve egy az 1781-es türelmi rendelet emlékére vert ónémetet találunk. Az érem hátlapján a császári sas alakja alatt egy protestáns prédikátor, egy katolikus püspök és egy zsidó rabbi látható, az alábbi körirattal ellátva: „Sub alis Suis Protegit Omnes” – „Szárnyai alatt védelmezi mindet.” Az emlékérmét a türelmi rendelet protestánsokra nézve kedvező intézkedései miatt helyezhették az úrvacsorai korsó fedelére, több mint száz évvel a gályarab prédikátorok hitvalló szenvedése

után. A korsó így vált több évszázad eseményeinek hirdetőjévé.

A Tiszáninneni Református Egyházkerület trianoni döntés előtti, elsősorban gömöri területéről a következő települések prédikátorait adták el gályarabságra: Abafalva, Balog, Csoltó, Dobóca, Felsővály, Harmac, Hanva, Naprágy, Rimaszécs, Rimaszombat, Sajókeszi, Simonyi, Szkáros, Tornalja és Zsip.⁶³ A jelenlegi Borsod-Gömöri Református Egyházmegye területéről Kelemér, Putnok és Zubogy voltak érintett

⁶¹ *Adalékok a Tiszáninneni Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez a Tiszatarjáni Egyházközségből*, Jelzet: SRKL DCXXXI./74.140./759.-B./42.

⁶² Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, Leltári szám: F.1986.55.

⁶³ A települések és gyülekezeteik a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Gömöri Egyházmegyéjéhez tartoznak.

gyülekezetek. A Patakon tanult gályarabságra ítélt hitvallók: Csúzi Cseh Jakab, Bátorkeszi István, Czeglédi Péter, Kállai István, Kaposi S. István, Kálnai István, Miskolczi Bodnár Mihály, Füleki István, Köpeczi (Haller) Balázs, Séllyei M. István, Jablonczai János, Körmendi György, Ladmóczi István, Szalóczi Mihály, Szomódi János, Otrokocsi Fóris Ferenc, Szécsei János, Újvári János, Rimaszombati Kis János, Szentkirályi András, Sajószentpéteri Márton, Szentpéteri Mangó István. Közülük nyolcan nem élték meg a szabadulást. A gályarabság és az üldöztetés időszaka sejlik fel a Kollégium Zsoltárok Könyvéből vett jelmondatában is: Hozd vissza, Uram, a mi foglyainkat!

A Sárospataki Református Kollégium 1935 júniusában állított emléktáblát gályarabságra ítélt egykori diákjainak, melyet 1936. február 11-én, a túlélő prédikátorok kiszabadításának 250. évfordulóján avattak fel. Az emlékkállítás részét képezte a Kollégium Régiségtárának a kiállítása, melyet „a gályarabok emléktáblájának leleplezési ünnepélyével kapcsolatban, saját tárgyakból”⁶⁴ állítottak össze. Ez volt a Kollégium Múzeumának első, célzottan egyházművészeti kiállítása.

"At the table for the Lord's Supper..." – Congregational portrait from the time of galley slavery as reflected in the Lord's Table furnishings

Material relics related to the galley slave preachers have survived only sporadically and indirectly. These may primarily be the communion table objects of those churches in which the preachers summoned to Bratislava and then sentenced to galley slavery served. The communion table equipment of each era is an important part of the life and history of a Reformed congregation. From the quantity and quality of the objects, we can draw many conclusions about the operation of the given congregation, and in many cases the absence of objects can also be extremely telling. In the 17th-century visitation records, church visitors also included a generally brief, inventory-like description of the communion table equipment of the congregations. Based on the data in the records, we can draw a diverse picture of the Reformed congregations of the galley slavery era.

Keywords: galley slavery, treasures, visitation, memory culture, material memories

„Az Úr vacsorájához való asztalon...” – Gyülekezeti korkép a gályarabság idejéből az úrasztali felszerelések tükrében

A gályarab prédikátorokhoz köthető tárgyi emlékek csak szórványosan, közvetve maradtak, maradhattak fenn. Ezek elsősorban azoknak az eklézsiáknak az úrasztali tárgyai lehetnek, amelyekben a Pozsonyba idézett, majd gályarabságra ítélt prédiká-

⁶⁴ MÁRTHÁS Ernő – NOVÁK Sándor (szerk.): *A sárospataki Ref. Főiskola Teol. Akadémiai és Gimnáziumi Értesítője az 1935-36-ik iskolai évről*, Sárospatak, Kisfaludy László Ny., 1936, 118.

torok szolgáltak. Egy református gyülekezet életének és történetének fontos részét képezik a mindenkori úrasztali felszerelések. A tárgyak mennyiségéből és minőségéből az adott eklézsia működésére vonatkozóan számos következtetést vonhatunk le, sok esetben pedig a tárgyak hiánya is rendkívül beszédes lehet. A 17. századi vizitációs jegyzőkönyvekben az egyházlátogatást végzők kitértek a gyülekezetek úrasztali felszereléseinek általában rövid, leltárszerű leírására is. A jegyzőkönyvek adatai nyomán egy sokrétű korpépet tudunk megrajzolni a gályarabság korszakának református gyülekezeteiről.

Kulcsszavak: gályarabság, klenódiumok, vizitáció, emlékezetkultúra, tárgyi emlékek